

Achter in het boek, op blz. 383-384, is een lijst met personen opgenomen.

DEEL I

‘IK WIL NIET VERKEERD BEGREPEN WORDEN’

In de vroegte van 14 juli 1884 ondertekent !Nanseb |Gâbemab bij het laatste licht van de maan zijn eerste vredesaanbod. *Ik ben uw vriend Hendrik Witbooi*. Zijn rechterhand is verkrampd door het krullen van de letters en de nijpende kou. Eindelijk kan hij zijn wijs- en middelvinger bevrijden van het stompje potlood. Met takken brengt hij de smeulende as voor zich weer tot leven, hij schuift zijn kalebas binnen de warmte van het vuur. Het water erin zal wel bevroren zijn. Naast hem spitsen zijn honden hun oren en grommen. De paarden, verderop, snuiven en hinniken onrustig. Misschien is er een luipaard in de buurt of een overmoedige hyena. Hij ziet hoe de mannen die met hem waken even hun kin optillen en aandachtig luisteren. De anderen duiken rillerig dieper onder hun deken en slapen door of sluimeren een beetje, ruggelings tegen elkaar. Maar allen zijn alert. Bij het minste alarm zullen ze overeind springen, klaar voor een gevecht.

De Witboois hebben hun bivak opgeslagen op de oever van de Usip, aan de rand van de Kalahariwoestijn. Aan de overkant van de droge rivier lichten, verspreid over golvende heuvels, de vuren van de Herero op. In het schijnsel zijn de silhouetten van hun krachtig gebouwde lichamen goed te onderscheiden. Het zachte gerucht van hun stemmen draagt ver in de stilte van de dageraad. Ze houden de Witboois in de gaten, vanuit de schemering loeren vele ogen. Hendrik schat hun aantal op enige honderden – misschien wel bijna duizend. De Herero zijn een machtig volk met enorme kuddes die grazen over een uitgestrekt gebied. En het zijn niet te onderschatten strijders, weet hij uit bloedige ervaring. Zijn groep Witboois bestaat uit niet meer dan driehonderd man, die armzalig zijn bewapend met wat oude achterladers. Ze zijn ook bijna door hun munitie heen.

Al drie dagen peilen ze elkaars krachten. Over en weer zijn schoten gelost en al vijf keer is het tot een schermutseling gekomen. Maar sinds de vorige middag wordt er alleen nog over en weer geroepen. Wat een goed teken is. Dat kan niets anders betekenen dan dat ook de Herero zich zorgen maken over hun voorraad kogels.

Hendrik trekt zijn jas strakker om zich heen en kijkt naar de verblekende sterren – met de maan al op weg naar het onderaardse. Hij voelt zijn lege maag en zou graag iets willen eten. Maar hij ziet ervan af. Hun proviand begint eveneens verontrustend te slinken. Drie weken zijn ze al op expeditie naar het noorden – ver voorbij de weidegronden van de Herero. Daar moet een vallei zijn waar het zo rijkelijk regent dat er talloze beekjes samenvloeien en ware rivieren vormen. Rivieren die zo diep zijn dat je met moeite naar de overkant kunt waden. Het water kan er zelfs zo stijgen dat de natuurlijke bedding niet volstaat en de stromen buiten hun oevers treden. En nog lang na de regens blijft de hele omgeving met sappig groen bedekt. Hem is verteld dat het gras er zo hoog kan groeien dat zelfs te paard alleen de ruggen van de koeien zichtbaar zijn. Je schijnt er trouwens ook bronnen te kunnen vinden die met stoom uit de aarde spuiten. De precieze ligging van de vallei is hem niet bekend – ergens tussen het Auasgebergte in het oosten en de hooglanden van het Khoasagebergte in het westen. Zo althans heeft zijn grootvader Kido het hem beschreven, en Kido wist het op zijn beurt van zijn vader, en die had het weer van diens ooms.

Het verlangen naar een vruchtbare vallei in het noorden was lang geleden geboren nadat het volk, toen nog als Khoisan bekend, door blanke mannen met vuurwapens was verdreven uit de Kaap – daar waar Afrika ten einde gaat, daar waar ze sinds heugenis als nomaden hadden geleefd. Hun eerste trektocht, meer een vlucht, voerde hen met hun kuddes dwars door de Noordelijke Kaap, om pas maanden later vlak onder de Oranjerivier tot stilstand te komen. In de rustplaats, die de naam Pella droeg, werd in 1825 Hendrik geboren en daar waakte hij als herdersjongen over de geiten van het volk. De familieclans, die zich allen Witboois noemden omdat ze grootvader Kido Witbooi als kapitein erkenden, rustten vele jaren uit, totdat Kido opnieuw aandrang voelde met het volk verder te trekken. Er waren opnieuw en steeds vaker blanke mannen in de buurt gesignaleerd, met modernere vuurwapens dan voorheen.

Kido bezat evenwel weinig kennis van geografie en aarzelde daarom lang over de weg die ze zouden nemen. Voor alle zekerheid wendde hij zich tot Tsui-//goab – de schepper van de Khoisan – de god die waakte over hun gezondheid en welvaart. Maar Tsui-//goab verschaftte geen duidelijkheid over de juiste ligging van de vallei. En omdat Kido, ook al was hij kapitein, niet in z'n eentje over zo'n ingrijpende kwestie kon beslissen, nam hij pas na wekenlang vergaderen met zijn raad van wijze ouden het besluit om met het hele volk de Oranjerivier over te trekken. Daarna volgden ze zoals het nomaden betaamt het spoor van het vee, dat blijkbaar hetzelfde verlangen koesterde, want ook dat trok steeds noordelijker Namaqualand in.

Omdat koeien en geiten nu eenmaal niet in een rechte lijn lopen, maar eerder van graspol naar graspol, deden ze er tien jaar over voor Kido in 1863 besloot dat een vlakke bij de bocht van een rivier wel eens het gezochte land kon zijn. Maar zeker was hij er niet van. Ze noemden het Khaxa-tsûs, wat zoveel betekent als 'de plek waar het voor boogschutters onveilig is'. En met boogschutters werden natuurlijk andere stammen bedoeld, want de Witboois zelf beschikten toen al over vuursteengeweren die ze uit de Kaap meegenomen hadden.

Op de stenige grond tussen de waterloze Namibwoestijn in het westen en de droge Kalahari in het oosten bouwden de vrouwen de honderden pontoks op – hun tijdelijke ronde hutten van gevlochten matten, bevestigd over een frame van takken. Deze keer niet om ze weer snel af te breken – grootvader Kido, al een man van zeventig met verstijfde spieren en broze botten, had besloten dat ze hier voorlopig zouden blijven tot hij zeker wist dat dit de vruchtbare plek was die Tsui-//goab voor het Witbooi-volk had bestemd en waarover zijn vader had gesproken.

Maar al snel bleek dat Khaxa-tsûs onmogelijk het beloofde land kon zijn. Er viel steeds minder regen – uiteindelijk niet meer dan wat druppels. De aarde raakte met een bittere zoutkorst bedekt, waaronder ieder grassprietje stierf. Het werd zo droog dat zelfs de schildpadden het ondraaglijk vonden. De kale steppen lagen vol met kadavers en alleen de gieren liepen volgevreten rond.

Daarna werden de laatste koeien die de Witboois nog restten getroffen door een dodelijke ziekte. Toen ze alleen nog schorpioenen te eten hadden, waren de Witboois voor het eerst gedwongen bij de buren op veeroof

uit te gaan. De rijke Herero, een paar dagtochten verderop, hadden toch zoveel koeien en ossen dat ze die onmogelijk konden tellen. Maar de Herero bleken het verdwenen vee wel degelijk te missen. Ze lieten het er niet bij zitten en schoten een paar Witboois in de benen. Dat had Kido en zijn mannen erg verbaasd. Ze begrepen niet hoe die Herero, toch niet uit de Kaap afkomstig, aan spiksplinternieuwe geweren kwamen.

En alsof dat allemaal nog niet erg genoeg was, werden de Witboois vervolgens zelf getroffen door een onbekende ziekte die, naar ze later hoorden, door blanken 'de zwarte pokken' werd genoemd. In korte tijd bezweken er bijna tweehonderd mensen. En dus smeekten ze de kapitein hen verder te leiden naar de vruchtbare vallei in het noorden, zoals hij hun toch had beloofd. Maar de hoogbejaarde Kido, bij wie het nomadenbloed niet meer zo snel stroomde, antwoordde dat hij daar in alle rust nog eens over wilde nadenken.

Zachtjes aait Hendrik zijn hond Blouvark, die schurkend tegen zijn dijbeen naar warmte zoekt. Heeft hij er wel verstandig aan gedaan de expeditie te ondernemen, dwars door het land waar de Herero-kuddes grazen? Zal hun leider Maharero hem wel een vrije doortocht gunnen? Straks lokt hij met zijn onaangekondigde komst wederom gevechten uit. Met hun overmacht aan strijders kunnen de Herero de Witboois een genadeloze slag toebrengen.

Het besluit tot de verkenningstocht was niet lichtvaardig genomen. Bij vollemaan had Hendrik geluisterd naar het schrille gezang van de cica-des, de lofzangers van Tsui-//goab. Hij had zijn schepper om advies gevraagd. Maar die gaf geen enkel teken. Misschien beviel de vraag hem niet. Daarop bestudeerde Hendrik de ontelbare sterren. Nadat de duivelse god Gaunab was verslagen, had Tsui-//goab die in een stralende band langs de hemel gestrooid om de mens te waarschuwen voor de weg die naar de onderwereld van Gaunab leidde. Maar de sterrenbaan leidde niet in noordelijke richting. Teleurgesteld omdat Tsui-//goab zo hardnekkig bleef zwijgen zocht hij steun bij de christelijke God, die had zich tenminste in geschreven woord geopenbaard. In die Heilige Schrift vond hij opgetekend hoe een ander volk ooit aan zijn lijden was ontsnapt door een

onzekere zwerftocht te ondernemen.

Dat boek was hem gegeven door een blanke man, in de tijd toen Kido er nog steeds over nadacht of ze wel of niet verder moesten trekken. Op een middag in het jaar 1868 was de Europeaan met een huifkar zomaar vanuit een stofwolk komen aanrijden. Net als de Witboois sprak hij Kaap-Hollands, zodat ze hem konden vragen wat hij kwam doen. De man keek eens goed om zich heen en zei dat hij gezonden was om voortaan hun leraar te zijn. Ze wilden weten wat hij daarmee bedoelde. En met begrip voor hun onwetendheid verklaarde hij zich nader. 'Ik kom het Goddelijke Woord verkondigen en jullie het enige ware geloof brengen.'

'Dank u. We hebben al een God,' antwoordden ze hem. 'Zelfs meerdere.'

Waarop de vreemdeling zei: 'Maar alleen het christendom kan jullie zielen redden van de eeuwige verdoemenis.'

Ze keken elkaar vragend aan. Het begrip 'verdoemenis' was hun onbekend en dus hadden ze er nooit een gedachte aan besteed. De meesten draaiden hem de rug al toe. Ze hadden liever dat hij weer ging. Toch waren het niet de onbegrijpelijke woorden, maar eerder hun ervaringen met blanken die maakten dat ze de zendeling met argwaan bejegenden. Om hen te overtuigen van zijn goede intenties haalde de leraar uit zijn huifkar een kist met koffie, tabak en suiker tevoorschijn. Die gulle gaven waren erg welkom, en daarom begrepen ze vrij snel dat deze man met zijn grote rode baard wel eens een verlosser kon zijn.

Nadat ze een pontok voor hem hadden gebouwd en een paar rammen geslacht, schonk hij de voormannen van de Witboois bovendien nog een paar bruikbare geweren, en ook die werden dankbaar in ontvangst genomen. Ze waren handig voor het afschieten van springbokken, gemzen en koedoes en natuurlijk de Herero. Hoe die aan hun geweren kwamen was plotseling geen vraag meer. Vervolgens kon de leraar zonder enig probleem het evangelie gaan verkondigen, want een God die met wapens tot hen kwam moest wel een almachtige Messias zijn.

Om te beginnen herdoopte de zendeling hun nederzetting in Gibeon, omdat in de Bijbel stond geschreven dat God bevolen had: 'Zon, sta stil in Gibeon...' Opnieuw waren ze erg verbaasd. Ze mochten dan met vele twijfels leven, maar dat de zon *nóóit* stilstond, dat was juist een van hun zekerheden. Geduldig legde hij hun uit dat dit Gods mysterieuze wijze was om te zeggen dat Hij deze plek op aarde speciaal voor de Witboois gescha-

pen had. Ze protesteerden: dat klopte niet, ze waren nomaden. Ze rustten hooguit wat langer op één plek. Al heel wat minder geduldig zei hij dat ze zolang ze het heidendom aanhingen voor eeuwig in onnozelheid zouden leven. Ze gaven het maar op, vooral nadat een oude tante had ontdekt dat er in de huifkar nóg een kist vol koffie en tabak stond.

Ze waren er nog maar nauwelijks aan gewend in Gibeon te wonen, toen hij hen begon te dopen. En zo verloren vele Witboois hun voor blanken onuitspreekbare naam en kregen er een Europese voor in de plaats. He-las bleek de zendeling over weinig fantasie te beschikken. Binnen de kortste keren liepen er zo verwarrend veel Daniels, Jacobs, Samuels en Maria's rond dat ze elkaar, buiten gehoorsafstand, maar weer bij hun vertrouwde Khoisan-naam riepen.

Iedere zondag luisterden ze naar zijn preek. Aanvankelijk vonden ze zijn boodschap nogal teleurstellend: hij beloofde hun wel geluk in een hiernamaals, maar op aarde toch vooral een tranendal. En van het eeuwige leven konden ze zich maar moeilijk een voorstelling maken. Daarentegen vormde het verschil tussen goed en kwaad geen enkel probleem. Dat verschilde in niets van de voortdurende strijd tussen Tsui-//goab en de duivel Gaunab – waarvan zij steeds weer het slachtoffer werden. Ook de tien geboden kwamen treffend overeen met hun eigen gedragsregels zoals die al eeuwenlang werden nageleefd. Maar toen hij over de bijzondere vereniging van hun ziel met God begon, vonden ze hem erg vermoeiend worden.

Bovendien bleek na enige tijd dat hij zijn eigen ziel niet eens kon redden. Want na een jaar werd hij teruggeroepen naar het land waar hij vandaan kwam. Hoe, dat was niet te achterhalen, maar toch wist men in dat verre Duitsland dat hij in vrije liefde leefde met een Witbooi-vrouw – iets waar niemand in Gibeon een probleem mee had. Hij moest zijn verraden door de strenge geestelijke die te paard was langs geweest. Op een dag kwam die, namens het Rijnlandse Zendingsgenootschap, controleren hoe het ervoor stond met de bekering van de heidenen. In zijn blik lag zoveel afkeuring dat het leek alsof hun arme zendeling geheel naakt voor hem stond, wat in zoverre klopte dat de man zich inmiddels als een echte Witbooi kleepte. Niet lang daarna stonden ze hem, met zijn lege huifkar, weer uit te wuiven.

Net toen ze massaal weer van het nieuwe geloof waren gevallen, diende

de volgende zielenredder zich aan. Zendeling Friedrich Olpp was een stukouder en hij toonde zich daadwerkelijk een leraar. In de schaduw van een acacia begon hij de kinderen te onderwijzen in het Kaap-Hollands omdat het uitleggen van machtsverheffing en worteltrekken niet zo eenvoudig is in een taal zo gecompliceerd als hun Khoekhoe. Hendrik begreep al snel dat er van Olpp het nodige viel te leren en hij moedigde iedereen aan hem als leraar te aanvaarden. Ook hijzelf was, hoewel de veertig al gepasseerd, samen met zijn eigen kinderen aangeschoven om te leren lezen, schrijven en rekenen.

Grootvader Kido hield zich afzijdig. Hij wilde niets te maken hebben met de God der blanken, maar Hendrik luisterde aandachtig naar de preken van de zendeling. Misschien kon deze machtige God wél uitkomst bieden voor problemen waar hun eigen goden geen raad mee wisten. Het was in ieder geval de moeite van het proberen waard.

Maar na een paar jaar werd duidelijk dat de christelijke God – hoe ze ook baden om wolken, regen, donder en bliksem – al even onbetrouwbaar was als hun eigen goden. De aarde barstte opnieuw in droogte open en de hoeven van de radeloze runderen vertrapten alles tot een troosteloze woestijn. En wederom kregen de mensen nare ziekten, met dit verschil dat er niet langer een dokter was met kennis van geneeskrachtige kruiden: Olpp had hun medicijnman als heidense oplichter weggejaagd. Extra vervelend was dat Olpp verbood nog langer dagga te roken. Juist dat heerlijke kruid, zo geschikt ter verzachting van pijnen, bracht de zalige vergetelheid waar iedere zieke recht op had.

Nadat in 1875 grootvader Kido was overleden en voor eeuwig kon uitrusten in Gibeon, werd het volk ongedurig en wilde het verder trekken. Ze wendden zich tot de nieuwe kapitein. Bij diens doop had Olpp hem de naam Mozes gegeven, maar ondanks die veelbelovende naam toonde hij geen animo om zijn volk uit de woestijn te leiden. Daarom keken de Witboois steeds vaker heimelijk naar diens zoon – naar Hendrik.

Dat was Hendrik niet ontgaan. Hij begreep hun verlangen, omdat het ook zijn eigen verlangen was. Geplaagd door vele twijfels had hij het boek Exodus, de meest praktische handleiding die hij kende, erop nageslagen. ‘Zijn wij niet als het volk dat uit Egypte vertrok naar het beloofde land Kanaän?’ vroeg hij aan Olpp.

Maar volgens Olpp was er geen reden om een voorbeeld aan de joden te

nemen. ‘Jullie dienen in Gibeon te blijven,’ zei hij. ‘Dit land is jullie door God zelf in bezit gegeven.’

Waarop Hendrik tegenwierp dat de Witboois geen landbezit kenden en slechts gebruikmaakten van wat de aarde hun gaf. Volgens hun tradities behoorden de steppen aan de runderen. ‘Ze trekken waarheen ze willen, van waterbron naar waterbron, daar waar de regen valt en het gras hoog staat. Wie hun vlees wil, moet ze volgen,’ legde hij de zendeling uit. ‘En nu wil het vee verder trekken en het volk wil volgen. Het is tijd voor een nieuwe trek naar het noorden.’

‘Je zult in het gebied van de Herero komen en dat zijn je vijanden,’ zei Olpp.

Hendrik kende evenwel zijn Bijbel. ‘God liet de zon in Gibeon stilstaan tot Jozua, de leider van de Israëlieten, zijn vijanden had overwonnen om daarna verder te trekken. Als het moet zal ook ik mijn vijanden overwinnen.’

Daarop zweeg Olpp.

Hendrik zag dat zijn leraar bedroefd was en hij zei zachtmoedig: ‘God heeft onze tranen gezien en onze zuchten gehoord. Hij heeft tot me gesproken en me opdracht gegeven het volk weg te voeren uit deze wrede woestijn. Ik zal me laten leiden door Zijn Voorzienigheid.’

En precies dat stemde Olpp ongerust. Hendrik begon zichzelf steeds meer als een profeet te zien.

Nog voor de zon van de drieëntwintigste juni 1885 was gerezen, zadelde Hendrik zijn paard. Omdat hij geen kapitein was en dus niemand opdrachten mocht geven, zei hij niet wie hem vergezellen moest. Hij liet het aan de mannen zelf over. Maar toen hij Gibeon uit reed, zag hij hoe zo’n driehonderd man hem volgden. Ook al verheugde hem dat zeer, toch vertrok hij met verdriet in zijn hart. Hij mocht de oude zendeling Olpp, zijn leraar, zijn vriend, nu eenmaal bijzonder graag.

Hendrik schrikt wakker uit zijn mijmeringen. Een zachte hand drukt op zijn schouder. Het is een vertrouwde hand. Die kan alleen van de jonge Samuel Izaak zijn – zijn vertrouwensman, altijd binnen handbereik. Hij ziet hoe aan de overkant van de droge rivierbedding de Herero in de heu-